

УДК 94 (477) «1950/1960»

ЖИТЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ В УРСР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1950-х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр.

Кагальна Марія Володимирівна, аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Анотація

На основі всебічного аналізу документів центральних органів влади УРСР та звітів обласних профспілкових комітетів досліджується проблема забезпечення педагогів сільської місцевості житловою площею в першій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. В означений період сільські вчителі користувалися безкоштовним проживанням у відомчих та орендованих квартирах. Також для цієї соціальної групи передбачалося зведення вчительських будинків за рахунок коштів самооподаткування. Паралельно розгорталося як індивідуальне, так і колгоспне будівництво. Але обмеженість фінансування перелічених видів будівництва, дефіцит будівельних матеріалів не сприяли вирішенню житлової проблеми сільських вчителів. Значна їхня частина змушена була проживати в орендованих приміщеннях, з важкими матеріально-побутовими умовами.

Ключові слова: *сільські вчителі, житлові умови, будівництво, житлова площа, кошти самооподаткування.*

ВСТУП

На сучасному етапі розбудови держави особливого значення набуває суспільне призначення освітянської інтелігенції, перед якою ставляться складні завдання: вдосконалення системи освіти, піднесення національної свідомості громадян, рівня їхньої культури. За таких умов актуальним є звернення до повсякденного життя педагогічних працівників сільської місцевості в першій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. Дослідження повсякдення будь-якої соціальної групи включає в себе вивчення різних аспектів її існування – матеріально-побутового, соціального, культурного тощо. Їхній аналіз дозволяє не лише переосмислити історію України, але й наблизитись до розуміння епохи, відчуття часу.

Вивчення повсякденного життя радянського вчительства та його житлового забезпечення в означений період у вітчизняній історіографії залишається малодослідженим. Окремі аспекти даної проблеми можемо знайти в монографіях Ю.Войцехівського [1], Л.Ковпак [2], І.Рибак [3], І.Романюка [4]. Зокрема Л.Ковпак та І.Рибак, вивчаючи соціально-побутові умови життя населення УРСР, зупиняються на проблемі житлового будівництва в сільській місцевості. І.Романюк, досліджуючи повсякденне життя сільських жителів, проаналізував становище та умови праці вчительства. Також заслуговують на увагу наукові статті Р.Красножон [5] та Л.Романець [6], в яких автори піднімають питання побутового та соціального забезпечення освітян.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є дослідження однієї зі складових частин матеріально-побутового аспекту повсякденності сільських вчителів, а саме житлового забезпечення в першій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.

РЕЗУЛЬТАТИ (основний текст роботи)

У післявоєнний період постала проблема відбудови шкільної мережі та забезпечення її педагогічними працівниками, адже протягом Великої Вітчизняної війни УРСР втратила близько 30% довоєнного складу вчителів [7, арк. 2]. Найбільш гострою нестача педагогів відчувалася в сільській місцевості: вчителі неохоче приїздили на педагогічну роботу до сільських шкіл, що пояснювалося передусім відсутністю в селах належних матеріально-побутових умов.

З метою підвищення матеріального зацікавлення педагогічних працівників сільської місцевості Рада Міністрів СРСР ще 10 лютого 1948 р. прийняла постанову № 246 «Про пільги та переваги для вчителів початкових та семирічних шкіл». Згідно цієї постанови педагогічні працівники сільської місцевості та члени їхніх сімей забезпечувалися паливом та електрикою, наділялися присадибними ділянками, пасовищами для випасу худоби, звільнялися від обов'язкових сільськогосподарських поставок державі. Але найбільш вагомою перевагою було безкоштовне надання житлової площі. На школи та виконкоми сільських рад покладалося завдання виділяти вчителям комунальні квартири, а при їхньої відсутності – орендувати житло у власників будинків та щомісячно сплачували квартирну плату [8, арк. 13]. Крім того, в означеній постанові передбачалося будівництво житлових будинків для вчителів при кожній сільській школі за рахунок коштів самооподаткування. Планувалося до 1954 р. побудувати близько 22 тис. будинків у північних, центральних, південних та східних областях УРСР, виділити та пристосувати до життя близько 7 тис. будинків у західних областях. Але фактично протягом 1948-1953 рр. було збудовано лише 6 тис. та виділено понад 10 тис. будинків [9, арк. 167]. Таким чином, до 1954 р. вдалося надати сільським педагогам лише 55% від запланованої житлової площі. Про стан забезпеченості житлом педагогічних працівників свідчить наведена таблиця [10, арк. 30].

Отже, лише 26,6% сільських учителів мали власне помешкання. Більшість (43,8%) змушені були проживати в орендованих квартирах. І лише 19,5 % – у відомчих. Оскільки в західному регіоні самооподаткування не проводилося, то кошти на будівництво житла для сільських учителів не виділялися. Тому сільські педагоги Волинської, Дрогобицької (нині – частина Львівської), Закарпатської, Львівської, Рівненської, Станіславської (нині – Івано-Франківська) та Чернівецької областей проживали у відомчих або орендованих квартирах. Не кращою була ситуація і в інших регіонах республіки. Так, 60% сільських учителів Сталінської (нині – Донецька) області проживало у найманих помешканнях. Це пояснюється тим, що в післявоєнний період першочергово здійснювалася відбудова промислових об'єктів, як наслідок фінансування соціальної сфери відкладалося.

**Дані про забезпечення квартирами вчителів сільських шкіл в УРСР
станом на 1 січня 1954 р. (без Кримської області)**

№ п/п	Області	Кількість вчителів (тис.)	З них проживають							
			У шкільних квартирах		У власних квартирах		У батьків і родичів		У найнятих у місцевого населення квартирах	
			абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
1.	Вінницька	14,311	2,530	17,7	5,000	34,9	1,297	9,1	5,484	38,3
2.	Волинська	5,987	900	15	552	9,2	368	6,1	4,167	69,7
3.	Ворошиловградська	4,744	879	18,5	1,644	34,6	532	14,2	1,689	35,7
4.	Дніпропетровська	9,033	1,792	19,8	2,807	31,1	1,057	11,7	3,377	37,4
5.	Дрогобицька	5,015	1,069	21,3	298	5,9	254	5,1	3,394	67,7
6.	Житомирська	10,126	2,179	21,5	2,831	28	1121	11,1	3,995	39,4
7.	Закарпатська	4,651	1,139	24,5	622	13,4	388	8,3	2,502	53,8
8.	Запорізька	6,005	1,424	23,7	1,632	27,2	822	13,7	2,127	35,4
9.	Київська	11,969	2,215	18,5	4,331	36,2	1,289	10,8	4,134	34,5
10.	Кіровоградська	8,454	1,434	17	2,942	34,8	1,035	12,2	3,043	36
11.	Львівська	4,956	1,434	28,9	291	5,9	107	2,2	3,124	63
12.	Миколаївська	4,841	965	19,9	1,252	25,9	824	17	1,800	37,2
13.	Одеська	11,609	2,223	19,1	3,281	28,3	700	6	5,405	46,6
14.	Полтавська	10,256	1,916	18,7	3,554	34,6	1,291	12,6	3,495	34,1
15.	Рівненська	3,271	685	20,9	252	7,7	57	1,7	2,277	69,7
16.	Сталінська	5,400	451	8,3	1,197	22,2	515	9,5	3,237	60
17.	Станіславська	3,543	821	23,2	404	11,4	329	9,3	1,988	56,1
18.	Сумська	8,995	2,014	22,4	2,894	32,2	1,019	11,3	3,068	34,1
19.	Тернопільська	6,145	1,073	17,5	550	8,9	402	6,5	4,120	67,1
20.	Харківська	9,573	1,788	18,7	2,372	24,8	1,711	17,9	3,702	38,6
21.	Херсонська	4,870	998	20,5	1,316	27	683	14	1,873	38,5
22.	Хмельницька	11,201	1,737	15,5	3,957	35,3	963	8,6	4,544	40,6
23.	Чернівецька	4,174	1,248	29,9	326	7,8	123	2,9	2,477	59,4
24.	Чернігівська	8,130	1,738	21,4	2,883	35,5	1,078	13,3	2,431	29,8
	Всього	177,258	34,652	19,5	47,188	26,6	17,965	10,1	77,453	43,8

З метою покращення житлових умов сільських учителів Рада Міністрів СРСР постановою № 517 «Про будівництво житлових будинків для вчителів сільських шкіл» від 26 березня 1954 р. продовжила будівництво для цієї категорії населення протягом 1954-1956 рр. Відповідно до плану, затвердженого Радою Міністрів УРСР 28 червня 1954 р., передбачалося зведення у 18 областях (крім західних) понад 3 тис. будинків: у 1954 р. – 917, у 1955 р. – 1120, у 1956 р. – 1304 [11, арк. 168]. Також виконкоми обласних, районних та сільських рад зобов'язали забезпечити повне фінансування будівництва за рахунок коштів самооподаткування, виділити необхідні будівельні матеріали, транспорт, робочу силу, залучити до проведення будівельних робіт колгоспи та колгоспників.

Здійснювалися заходи з боку Міністерства освіти УРСР, яке надіслало обласним відділам народної освіти схеми типових проектів житлових будинків на 2, 4 та 8 квартир. Відповідно до них проект будинку на 2 квартири передбачав одноповерхову цеглово-саманну будівлю з двома окремими входами із житловою площею 152-159 кв. м. Кожна квартира повинна була містити 2 кімнати, кухню та веранду (один із запропонованих проектів передбачав також і санвузол). Проект будинку на 4 та 8 квартир являв собою двоповерхову будівлю з водопроводом, каналізацією, пічним або центральним опаленням. Житлова площа коливалася від 192 до 248 кв. м у залежності від типу будинку [12 арк. 77, 77 зв.]. Зауважимо, що хоча проекти і передбачали комунальні зручності, переважно будувалися будинки з пічним опаленням, без водопроводу та каналізації, оскільки сільська місцевість не мала таких комунікацій.

Як і в попередні роки будівництво для вчителів сільських шкіл відбувалося дуже повільно. Протягом 1954 р. замість 917 будинків було побудовано лише 252 та пристосовано 125 житлових будинків [13, арк. 7]. Таким чином, річний план виконкоми обласних рад виконали лише на 41%. Основною причиною гальмування будівництва стала недостатність коштів від самооподаткування, адже план зведення будинків було затверджено вже після розподілу більшої їхньої частини. Також існували проблеми і з постачанням будівельних матеріалів, особливо пиломатеріалів, цегли, цементу, легких покрівельних матеріалів (стерніту, шиферу, заліза) тощо.

З огляду на незадовільне виконання річного плану будівництва вчительських будинків Рада Міністрів УРСР доручила Держплану УРСР виділити на 1955 р. спеціальним призначенням будівельні матеріали. Також виконкомам обласних рад було дозволено об'єднувати кошти, зібрані шляхом самооподаткування, по різних сільських радах. Але здійснені заходи не вирішили проблему. У 1955 р. вдалося збудувати лише 469 будинків, що склало 42% від запланованого, а в 1956 р. – 600 будинків (46%) [14, арк. 17]. Особливо незадовільно проводилося будівництво у Вінницькій, Житомирській, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Хмельницькій, Черкаській, Дніпропетровській областях. Так, за даними Дніпропетровського обласного комітету профспілки, у Царичанському районі протягом 1954-1956 рр. не було зведено жодного будинку, при чому за трирічним планом місцева влада мала побудувати 8 [15, арк. 167].

Основна причина невиконання планів зі спорудження вчительських будинків полягала в джерелі його фінансування – за рахунок коштів самооподаткування. А ці кошти, згідно Статуту сільськогосподарської артілі, розподілялися за рішенням сільської громади. Остання, зазвичай, більшу частину зібраної суми спрямовувала на першочергові потреби села – облаштування доріг, криниць, покращення санітарно-гігієнічного стану вулиць тощо. Як наслідок, зведення вчительських будинків фінансувалося лише із залишків цих коштів. Таке становище погіршувалося ще й незадовільним постачанням будівельних матеріалів. Держплан УРСР не міг у повній мірі задовольнити заявки виконкомів обласних рад у деревині, цеглі та шифері.

Тому останні нестачу будівельних матеріалів змушені були вирішувати самотужки. Не останню роль у гальмуванні будівництва відіграло й саме ставлення місцевих керівників до забезпечення вчителів житлом. Часто траплялося так, що виконкоми обласних рад не затверджували пооб'єктний план будівництва. Влучно охарактеризував дійсний стан речей заступник голови Ради Міністрів УРСР М.Гречуха на засіданні Бюро Ради Міністрів УРСР у 1954 р.: «Чому йде погано будівництво? Тому що на нього дивляться як на добровільну справу. Це будівництво ніякими планами не передбачено. Матеріалами не забезпечено, тому що це будівництво за рахунок самообкладання» [16, арк. 2].

Як наслідок, протягом другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. зведення вчительських будинків за рахунок коштів самооподаткування скорочується. Для прикладу, про зниження темпів будівництва в Сумській області свідчить така таблиця [17, арк. 148]:

Т а б л и ц я 2

Будівництво будинків для вчителів сільських шкіл за рахунок коштів самооподаткування станом на 1962 р.

Рік	Кількість будинків	Кількість квартир
1954	22	34
1955	30	54
1956	25	42
1957	7	13
1958	2	12
1959	3	24
1960	4	14
1961	4	16

Наведений приклад однієї області був характерним для всіх регіонів УРСР. Вищі органи влади – ЦК КПУ, Рада Міністрів УРСР – фактично припинили контролювати щорічне виконання будівництва та затверджувати відповідні плани. Як наслідок, зведення будинків для вчителів за рахунок коштів самооподаткування здійснювалося виключно на розсуд місцевої влади.

Друга половина 1950-х рр. в СРСР та УРСР зокрема характеризувалася значними змінами в житловій сфері. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (липень 1957 р.) «Про розвиток житлового будівництва в СРСР» дала поштовх розвитку різним видам будівництва – за рахунок державних асигнувань, за кошти підприємств, кооперативне, індивідуальне. Відповідно до розпоряджень Ради Міністрів СРСР союзні республіки змушені були в планах будівництва шкіл у сільській місцевості передбачувати витрати на зведення вчительських будинків з таким розрахунком: при будівництві школи на 80 учбових місць – 1 квартиру, на 160 місць – 2 квартири, на 280 місць – 4 квартири, на 400-440 місць – 8 квартир для вчителів [18, арк. 10, 10 зв.]. Потрібно зазначити, що такий розрахунок не відповідав щорічному зростанню

педагогічних кадрів в селах, що пояснювалося значним розширенням шкільної мережі. До того ж у Міністерства освіти УРСР не завжди знаходилися кошти для будівництва вчительського помешкання при кожній спорудженій школі. Тому до будівництва відомчих будинків залучалися колгоспи та радгоспи. Оскільки фінансова потужність цих підприємств була різною, то кількість споруджених будинків по областях УРСР значно відрізнялася. Так, протягом 1957-1962 рр. у Донецькій області коштом колгоспів було збудовано 323 будинки, в Кримській – 257, Запорізькій – 23, Вінницькій – 9, Херсонській – 3 [19, арк. 39, 65, 84, 180].

У зв'язку з повільним вирішенням проблеми забезпеченості сільських вчителів житлом великого значення набуло індивідуальне житлове будівництво. Його кредитування розпочалося з 1954 р. Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР № 517 Міністерство фінансів СРСР щорічно мало передбачувати в кредитних планах позики, необхідні для індивідуального будівництва вчителів сільських шкіл. Так, у 1954 р. на УРСР виділено було 5 млн крб., а в 1955 р. – 3,6 млн крб. кредиту [20, арк. 11]. Вони видавалися під особисті зобов'язання забудовників у розмірі від 5 до 10 тис. крб. терміном на 10 років. Погашення позики починалося з другого року після її отримання.

До районних комітетів профспілки надходило безліч заяв від педагогів із проханням виділити кредит під будівництво. Але їхні фінансові можливості не могли задовольнити потреб усіх бажаючих. Щороку лише 3-4 особи на район отримували таку позику і в значно менших розмірах, ніж передбачувалося раніше. Так, у 1956 р. Ямпільський районний комітет профспілки Вінницької області виділив чотирьом сільським учителям кредит у розмірі 2-3 тис. крб. [21, арк. 133]. Для сільських педагогів складно було не лише отримати позику, але й використати її в повній мірі. Адже використання кредитів затримувалося через те, що Сільськогосподарський банк видавав аванс на закупку будівельних матеріалів лише у розмірі 15%, а останню суму видавав у міру виконання будівельних робіт. А вони проходили з труднощами з причин нестачі будівельних матеріалів.

Тому індивідуальне будівництво сільських вчителів у значній мірі залежало від фінансової допомоги колгоспів та радгоспів, які по можливості постачали забудовникам необхідні матеріали. Як наслідок, в одних областях цей вид будівництва розвивався швидше, в інших – повільніше. Для прикладу, у Херсонській та Хмельницькій областях протягом 1957-1961 рр. було побудовано 850 та 1456 житлових будинки відповідно [22, арк. 180, 189]. У 1961 р. в Одеській та Тернопільській областях 200 та 410 вчителів відповідно побудували власні оселі [23, арк. 130, 171]. Разом з тим, наприклад, у Середньо-Будському районі Сумської області протягом 1957-1961 рр. було зведено лише 20 будинків [24, арк. 149].

Одним із позитивних наслідків розвитку житлового будівництва протягом 1950-х рр. стало зменшення кількості сільських вчителів, які проживали в орендованому помешканні [25].

**Кількість вчителів окремих областей, які проживали
в орендованому помешканні станом на 1962 р.**

Область	1954 р.			1962 р.			Різниця %
	Кількість вчителів (тис.)	Проживають в орендованих квартирах		Кількість вчителів (тис.)	Проживають в орендованих квартирах		
		абс.	%		абс.	%	
Волинська	5,987	4,167	69,7%	7,374	3,544	48%	- 21,7%
Донецька	5,400	3,237	60%	6,322	1,695	26,8%	- 33,2%
Житомирська	10,126	3,995	39,4%	12,421	3,289	26,5%	- 12,9%
Запорізька	6,005	2,127	35,4%	7,878	1,528	19,4%	- 16%
Одеська	11,609	5,405	46,6%	10,922	3,545	32,5%	- 14,1%
Хмельницька	11,201	4,544	40,6%	13,628	4,956	36,4%	- 4,2%
Чернівецька	4,174	2,477	59,4%	5,546	2,137	38,5%	- 20,9%

Умови проживання цієї частини вчителів були найважчими. По-перше, розміри орендованої квартири не завжди відповідали встановленим нормам житлової площі (мінімум 9 кв. м на одну особу – члена сім'ї) та санітарно-гігієнічним правилам. Часто-густо квартири, які здавалися вчителям, перебували в аварійному стані (протікав дах, тріщини у стінах) або потребували капітального ремонту. Траплялися випадки, коли сім'я з 4-5 осіб проживала в кімнаті площею у 8 кв. м [26, арк. 131]. Для прикладу, за даними профспілкового комітету Херсонської області в 1961 р. біля 60% сільських учителів не були забезпечені відповідною нормою жилої площі [27, арк. 150]. По-друге, якщо наймана квартира перевищувала нормований метраж, деякі сільські ради та районні фінансові відділи відмовлялися сплачувати за додаткові метри і вчителі змушені були доплачувати власні кошти. Так, у 1962 р. у Вижницькому та Глибоцькому районах Чернівецької області 100 вчителів щомісяця доплачували від 1 до 6 крб., у Перечинському районі Закарпатської області 16 вчителів змушені були доплачувати 4-5 крб. щомісяця [28, арк. 58]. По-третє, траплялися випадки, коли сільська рада обкладала податком господарів, на чийх квартирах жили вчителі, після чого вони вимагали звільнити помешкання. У результаті такого обкладення податком учителька Георгієвської школи Олександрівського району Донецької області протягом 7 років змінила 4 квартири [29, арк. 132]. По-четверте, у зв'язку з обмеженим фінансуванням деякі районні фінансові відділи були не в змозі оплатити повну вартість квартири і вчителі знову ж таки платити власні кошти. Для прикладу, Краснопільська середня школа Боково-Антрацитівського району Луганської області в 1961 р. уклала договір оренди у розмірі 10 крб. на місяць, а фінансовий відділ зміг оплатити лише 5 крб., тому 5 крб. вчителі змушені були доплачувати зі своєї кишені [30, арк. 101]. У найскладніших житлових умовах перебували вчителі гірських районів Закарпатської області, більшість яких через відсутність окремих квартир змушені були проживати в одній кімнаті разом із сім'ями господарів помешкання.

У той час, станом на 1 грудня 1962 р. в УРСР з житлової площі, спеціально збудованої для вчителів, 7,4% було зайнято сторонніми особами та організаціями [31, арк. 58]. У вчительських квартирах проживали колгоспники, агрономи, секретарі парторганізацій. А виконкоми місцевих рад не вживали заходів до звільнення шкільних квартир. Для прикладу, у двох кімнатах шкільної трьохкімнатної квартири Георгієвської школи Олександрівського району Донецької області в 1962 р. проживала вчителька, а в іншій – розміщувався медпункт [32, арк. 133].

До середини 1960-х рр. житлову проблему сільських вчителів вирішити не вдалося. Станом на 1 січня 1964 р. із 234 тис. вчителів сільської місцевості понад 81 тис. (34,6%) проживало у найманих квартирах, з них разом із домовласниками – близько 27 тис. чол. Особливо велика кількість вчителів проживало в орендованих квартирах у Івано-Франківській, Одеській, Тернопільській та Закарпатській областях [33, арк. 59].

Складні умови проживання змушували вчителів або виїздити до інших регіонів, або переводитися на непедагогічну роботу. Як наслідок, школи сільської місцевості відзначалися значною плінністю педагогічних кадрів. Так, у 1962-1963 рр. з Літинського, Уланівського та Мур-Куриловецького районів Вінницької області виїхало близько 75 вчителів [34, арк. 20], а з Євпаторського, Кіровського, Первомайського та Чорноморського – 44, 37, 65, 71 відповідно [35, арк. 84]. З поліських районів Житомирської області протягом 1960-1964 рр. вибуло понад 1,5 тис. сільських вчителів [36, арк. 89].

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Житлове забезпечення сільських вчителів у першій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. характеризувалося неоднозначними процесами. З одного боку, згідно урядових постанов, учителі мали отримувати безкоштовне житло. Для них виділялися комунальні квартири, розгорталося як відомче будівництво, так і за рахунок коштів самооподаткування. З іншого боку, забезпечення житловою площею супроводжувалося недостатнім фінансуванням. Як наслідок, більшість педагогів сільської місцевості змушені були проживати в орендованих приміщеннях, які не завжди відповідали встановленим нормам житлової площі та санітарно-гігієнічному стану. Такі складні житлові умови спричинювали значну плінність педагогічних кадрів із сільської місцевості.

Вирішити житлову проблему намагалися за рахунок кредитування індивідуального будівництва та фінансової допомоги колективних і державних підприємств. Але, володіючи різними матеріальними можливостями, колгоспи та радгоспи по-різному сприяли означеному будівництву. Тому в одних областях покращення житлових умов учителів відбувалося швидше, в інших – повільніше.

У подальшому слід звернути увагу на дослідження інших аспектів матеріально-побутового становища педагогів сільської місцевості в першій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр., а саме: забезпечення їх паливом, електрикою, продуктами харчування, присадибними ділянками. Окреме місце

потрібно приділити вивченню динаміки заробітної платі та купівельній спроможності вчителів.

Література

1. Войцехівський Ю.В. Інтелігенція українського села: 1960-ті – перша половина 1980-х років / Ю.В.Войцехівський. – Київ-Бердянськ: [б.в.], 2004. – 124 с.
2. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000 рр.) / Л.В.Ковпак. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 250 с.
3. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.) / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 304 с.
4. Романюк І. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. / І.Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
5. Красножон Н. Соціальне становище вчителів загальноосвітньої школи України (1944-1953) / Н. Красножон // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип.50. – С.44-47.
6. Романець Л.М. Соціально-побутові умови освітян Вінниччини в 1944-1958 рр. / Л.М.Романець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Вип. XI. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С.Григорчука. – Вінниця, 2006. – С. 258-261; Романець Л.М., Романюк І.М. Матеріально-побутові умови праці повоєнного учительства України / Л.М.Романець, І.М.Романюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Науко ві записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип.12. – Рівне: РДГУ, 2008. – С.72-76.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 75, арк. 2.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 379, арк. 13.
9. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1435, арк. 167.
10. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 8, спр. 11454, арк. 30.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1435, арк. 168.
12. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 8, спр. 11454, арк. 77, 77 зв.
13. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 1240, арк. 7.
14. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 1240, арк. 17.
15. Державний архів Дніпропетровської області, ф. 1694, оп. 1, спр. 89, арк. 167.
16. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 1240, арк. 2.
17. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 148.
18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1413, арк. 10, 10 зв.
19. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 39, 65, 84, 180.
20. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1413, арк. 11.
21. Державний архів Вінницької області, ф. 1199, оп. 3, спр. 8, арк. 133.
22. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 180, 189.
23. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 130, 171.
24. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 149.
25. Таблиця складена на основі документів ЦДАВО України, ф. 2, оп. 8, спр. 11454, арк. 30 та ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 26, 39, 49, 65, 129, 163, 213.
26. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф. Р-2997, оп. 1, спр. 214, арк. 131.
27. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 150.
28. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4078, арк. 58.
29. ДАДО, ф. Р-2997, оп. 1, спр. 214, арк. 132.
30. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 101.
31. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4078, арк. 58.
32. ДАДО, ф. Р-2997, оп. 1, спр. 214, арк. 133.

33. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4078, арк. 59.
34. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 20.
35. ЦДАВО України, ф. 5098, оп. 1, спр. 95, арк. 84.
36. Державний архів Житомирської області, ф. Р-2929, оп. 1, спр. 170 а, арк. 89.

REFERENCES

1. Voytsekhivskiy, Y.V. (2004), "The intellectuals of Ukrainian village: 1960's – the first half 1980's", Kyiv-Berdyansk, p.124.
2. Ковпак, L.V. (2003), "Social-leaving conditions of Ukrainian populations in the second half of XX century: (1945-2000)", The Institute of history of Ukraine, National Academy of science of Ukraine, Kyiv, p.250.
3. Rybak, I.V. (2000) "Social-leaving structure of Ukrainian village (1921-1991)", Abetca, Kamyanets-Podilskiy, p.304.
4. Romanyuk, I. (2005), Ukrainian village in the 50's – the first half 60's XX century, Knyga-Vega, Vinnytsya, p.256.
5. Krasnozhon, N. (2000), "Social position of teachers in Ukraine comprehensive school (1944-1953)", Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History, iss. 50, Kyiv, p.44-47.
6. Romanets, L.M. (2006), "Social-leaving conditions of the educational workers of Vinnytsa in 1944-1958'ss", Science papers of Vinnytsa State Pedagogical university named by M. Kotsyubynskiy, Collection of scientific works Vinnytsa, iss. XI, History, p. 258-261; Romanets, L.M. and Romanyuk, I.M. (2008), "The material-leaving conditions of work of postwar teachers of Ukraine", Topical problem of domestic and world history. National papers of State humanitarian university of Rivne, Rivne, p.72-76.
7. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TSDAVO of Ukraine), f. 166, op. 15, spr. 75, p. 2.
8. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 379, p. 13.
9. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 1435, p. 167.
10. TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 8, spr. 11454, p. 30.
11. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 1435, p. 168.
12. TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 8, spr. 11454, pp. 77, 77 zv.
13. TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 9, spr. 1240, p. 7.
14. TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 9, spr. 1240, p. 17.
15. State Archive of Dnipropetrovsk region, f. 1694, op. 1, spr. 89, p. 167.
16. TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 9, spr. 1240, p. 2.
17. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 148.
18. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 1413, pp. 10, 10 zv.
19. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, pp. 39, 65, 84, 180.
20. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 1413, p. 11.
21. State Archive Vinnytsa region, f. 1199, op. 3, spr. 8, p. 133.
22. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 180, 189.
23. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 130, 171.
24. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 149.
25. The table is composed from the documents of TSDAVO of Ukraine, f. 2, op. 8, spr. 11454, p. 30 and f. 5098, op. 1, spr. 95, pp. 26, 39, 49, 65, 102, 129, 163, 213.
26. State Archive Donetsk region, f. R-2997, op. 1, spr. 214, p. 131.
27. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 150.
28. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 4078, p. 58.
29. State Archive Donetsk region, f. R-2997, op. 1, spr. 214, p. 132.
30. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 101.
31. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 4078, p. 58.
32. State Archive Donetsk region, f. R-2997, op. 1, spr. 214, p. 133.

33. TSDAVO of Ukraine, f. 166, op. 15, spr. 4078, p. 59.
34. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 20.
35. TSDAVO of Ukraine, f. 5098, op. 1, spr. 95, p. 84.
36. State Archive of Zhytomyr region, f. R-2929, op. 1, spr. 170 a, p. 89.

Кагальная М.В. ЖИЛИЩНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СЕЛЬСКИХ УЧИТЕЛЕЙ В УССР В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1950-х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 1960-х гг.

На основании всестороннего анализа документов центральных органов власти УССР и отчетов областных профсоюзных комитетов исследуется проблема обеспечения педагогов сельской местности жилищной площадью в первой половине 1950-х – первой половине 1960-х гг. В обозначенный период сельские учителя пользовались бесплатным проживанием в ведомственных и арендованных квартирах. Также для этой социальной группы предполагалось строительство учительских домов за счет средств самообложения. Параллельно развивалось как индивидуальное, так и колхозное строительство. Но ограниченность финансирования перечисленных видов строительства, дефицит строительных материалов не способствовали разрешению жилищной проблемы сельских учителей. Значительная их часть вынуждена была проживать в арендованных помещениях с тяжелыми материально-бытовыми условиями.

Ключевые слова: сельские учителя, строительство, жилищные условия, самообложение, строительные материалы.

Kagalna M.V. HOUSING PROVIDING OF VILLAGE TEACHERS IN UKRAINE SSR IN THE FIRST HALF 1950's – SECOND HALF 1960's

Based on comprehensive analysis of the documents by state authority of Ukraine SSR and reports of region trade committees, the author researches the problem of providing village teachers with houseroom in the first half 1950's – second half 1960's. In this period village teachers used free accommodation in departmental and renting apartments. Also for this social group building of teachers' houses by funds of self-taxation was expected. But housing providing was not accompanied sufficient funding. That's why building teachers' houses were the problem of local authority and funds of self-taxation were distributed by village citizen's opinion. As a result installing building plans were not fulfilled. Moreover local authority had to decide the problem of supplying building material. All of these factors caused that only 43% from planning teachers' houses were built during 1954-1956'ss.

The size of government subsidies, which were allocated from the second half of 1950'ss for building teachers' houses at every village school did not provide all teachers houserooms. From year to year the number of teachers was increasing. It connected with enlargement of the school system. As a result accommodation needing was increasing too. The leadership of education sphere tried to solve this problem by crediting of individual building and financial help of collective and state companies. Such as collective and state farms owned different material opportunities, improving of teacher's housing conditions was carried differently: in some regions – quickly, in others – slowly.

In researching period most of the village teachers had to live in renting rooms, which were not consistent with standards of housing and sanitary conditions. Such rooms were small, without floor, with bad lighting and heating. Moreover teachers had to pay own funds for rent, because regional financial bodies could not pay the full cost of the department. During the studding period the number of teachers who lived in renting houseroom decrease only for 9,2%. Difficult material and living conditions led to the change of educational staff from the village.

Keywords: village teachers, building, housing conditions, self-taxation, building materials.

Рецензент: **Довжук І.В.**, доктор історичних наук, професор.

Стаття подана
18.05.13